

הלכות מעשיות

שיעורו של מורנו הגאון הרב מצליח-חי מאזוז שליט"א

גליון קנ"ז

שודר בערוץ "קול ברמה" בתכנית "בית ההוראה"

העלון מוקדש לע"נ גאון עוזנו עטרת תפארת הפוסקים מרן רבנו עובדיה יוסף בן גורג'יה זצוק"ל

הלכות בר מצוה

נושאי השיעור:

ברכת שהחיינו לחתן בר מצוה. סדר קדימת ברכת הטלית ושהחיינו. המתנה לערבית עד זמן רבנו תם. ערבית מוקדמת לחתן בר מצוה. ברכת "ברוך שפטנני". זמן הברכה. זמן עריכת טקס העליה לתורה. זמן חיוב קטן בתפילין. כיצד למנות השנים לבר מצוה בילד שנולד פג.

ברכת שהחיינו לחתן בר מצוה

א. שאלה: האם חתן בר מצוה צריך לברך שהחיינו על שזוכה להיכנס לעול תורה ומצוות?

תשובת הרב: ידוע שכל מצוה שבאה מתקופה לתקופה, וכמו המצוה של החגים, פסח שבועות וסוכות שבאים מזמן לזמן – מברכים עליהם ברכת שהחיינו.

ולא רק זה, אלא גם מצוה שיכולה להיות כל יום, אך בפועל אינה שכיחה ומזדמנת רק לפעמים נדירות, גם עליה מברכים שהחיינו כאשר אדם זוכה לקיימה. כמו מצות פדיון הבן, שעליה מפורש בגמרא בסוף מסכת פסחים (דף קכ"א ע"ב) ובשלחן ערוך (יו"ד סימן ש"ה ס"י) שמברכים עליה ברכת שהחיינו, מפני שאינה מצוה תדירה.

ויש לדון מה הדין בילד שנכנס למצוות, שכל השנים היה עליו חיוב מדרבנן של מצות חינוך, ועכשיו הגיע זמן בר או בת המצוה, והילד זוכה להיכנס לעול תורה ומצוות. וכעת מתחייב מדאורייתא לקיים את כל המצוות כולן.

לכאורה מסברא היה נראה שבוודאי צריך לברך שהחיינו, כי זו פעם ראשונה שמקיים הרבה מצוות.

ובאמת כך לכאורה נראה ממה שמצינו בגמרא במסכת מנחות (דף ע"ה ע"ב): תניא, היה עומד ומקריב מנחות בירושלים,

אומר ברוך שהחיינו וכו'. ומבאר רש"י שהברייתא מדברת על כהן שנכנס פעם ראשונה בחייו לבית המקדש להקריב קרבנות, ואמר התנא שעליו לברך שהחיינו (בשם ומלכות). לומדים מכך שכל מצוה שאדם מקיים פעם ראשונה בחייו עליו לברך שהחיינו. ואפילו שהיה יכול לקיים אותה בכל זמן, אף על פי כן, כיון שכרגע הוא זוכה לקיים אותה בפעם הראשונה – עליו לברך.

וכך כתב הרוקח (סי' שע"א), שכל מצוה שזמנה קבוע, או כל מצוה שעל האדם לעשותה ולא עשאה, ומקיים המצוה בפעם הראשונה – עליו לברך שהחיינו.

כך כתב גם הרמ"א (שו"ע יו"ד סי' כ"ח ס"ב) לגבי מצות כיסוי הדם (שהשוחט מצווה לכסות אחר השחיטה), שאדם השוחט פעם ראשונה, מברך שהחיינו על כיסוי הדם¹.

נמצא אם כן שאדם המקיים מצוות פעם ראשונה עליו לברך שהחיינו, ולפי זה נראה לכאורה שגם כאשר אדם מניח תפילין או עושה כל מצוה בפעם הראשונה, עליו לברך שהחיינו.

¹ והוסיף הרמ"א שעל השחיטה לא יברך שהחיינו, כי אמנם על ידי השחיטה הוא יכול לאכול את הבשר, אבל מכל מקום כיון שבמעשה השחיטה הוא מזיק את אותו עוף או חיה, לא יברך שהחיינו על מצוה זו. ועל כל פנים על מצות כיסוי הדם צריך לברך.

הרמ"א: ואם לא בירך בשעת עשיית הטלית, מברך בשעת העיטוף הראשון.

וכתבו האחרונים שאדם יברך קודם כל ברכת להתעטף בציצית ולאחר מכן ברכת שהחיינו, מפני שתמיד ברכת המצוות עדיפה מברכת שהחיינו. (וכמו לענין שופר ולולב, בש"ע סי' תקפ"ה ס"ב, סי' תרנ"א ס"ה. ועוד). ולכן יברך קודם להתעטף בציצית ולאחר מכן שהחיינו.

הגאון רבי משה הלוי בספר ברכת ה' (ח"ד פ"ב סעיף נ"ב) כתב חידוש בענין הזה, שרצוי ומומלץ לברך בהתחלה ברכת "להתעטף בציצית", ולאחר מכן יתעטף בטלית, ורק לאחר מכן לברך ברכת שהחיינו, ומי שיכול להיזהר בדבר הזה תבוא עליו ברכה. הטעם לדבר הוא משום שברכת שהחיינו אינה על המצוה אלא על הנאתו שלובש בגד חדש, ולכן יברך שהחיינו רק לאחר שמתעטף. מי שיכול לעשות כן זה דבר טוב מאד, אבל גם אם בירך שהחיינו בין הברכה ללבישה – בודאי שיוצאים ידי חובה.

לסיכום: חתן בר מצוה וכלה שטובלת בפעם הראשונה אינם מברכים ברכת שהחיינו. אלא רק כאשר לובשים את הטלית החדשה או בגד חדש ומברכים שהחיינו, יכוונו לפטור את כל המצוות שעכשיו זוכים לקיים אותן.

המתנה לערבית עד זמן רבנו תם

ב. שאלה: האם חתן בר מצוה צריך להמתין ולהתפלל ערבית בליל בר המצוה בזמן רבנו תם שיהיה לילה ודאי, או שאין צורך?

תשובת הרב: אין צורך בכך. וכמו כל לילה שאנחנו מתפללים תפילת ערבית וקוראים קריאת שמע לפני זמן רבנו תם ואפילו שהיא מדאורייתא, ואיננו חוזרים לקרוא שוב כשיגיע זמן רבנו תם, אלא אנחנו סומכים ונוהגים שלאחר צאת הכוכבים הוא לילה גמור, וגם במוצאי שבת מעיקר הדין אפשר לנהוג כך. כך הוא מנהג ישראל.

מה שאנחנו חוששים ומקפידים בלי נדר להוציא שבת כדעת רבנו תם הוא ענין של הידור מצוה, אבל זה דוקא בשבת וכדומה, שזה איסור סקילה וחמור מאד, אבל יתר המצוות אנחנו עושים אותם מיד לאחר עשרים דקות מהשקיעה, ואפילו שהן מצוות דאורייתא, ואין הבדל בין החתן לבין שאר האנשים.

ואדרבה, כתב הרמ"א בשולחן ערוך (סי' נ"ג ס"י): אין לקטן לעבור לפני התיבה אפילו בתפילת ערבית, ואפילו הגיע לכלל י"ג שנים ביום השבת, אין להתפלל ערבית של שבת שהרי עדיין אין לו י"ג שנה.

אבל התוספות במסכת ברכות (דף ל"ז ע"ב ד"ה היה) מבארים אחרת את הגמרא [במסכת מנחות הנ"ל]. ומפרשים שמדובר כאן במצוה הבאה מזמן לזמן, כי הרי גם כהן לא יכול לבוא לעבוד בבית המקדש כל יום, אלא יש עשרים וארבעה משמרות שחילקו אותם דוד המלך ובנו שלמה, וכל קבוצה עובדת שבוע אחד. עשרים וארבעה שבועות הם בערך ששה חודשים, ויוצא שכל משמרת עובדת רק פעם אחת בחצי שנה. ואם כן כשמגיע זמנה של אותה משמרת לעבוד שוב, זה רק לאחר חצי שנה, וכיון שכן זה בכלל מצוה הבאה מזמן לזמן ומברכים עליה שהחיינו.

הש"ך (סק"ה) הביא את דברי הרוקח הללו שצריך לברך שהחיינו על כל מצוה שאדם עושה אותה פעם ראשונה, והעיר מדוע לא נוהגים לברך שהחיינו על מצוות שמתחנכים בהם פעם ראשונה, וכגון ציצית, תפילין, מזוזה ועוד, שלא ראינו שנוהגים לברך עליהם.

ולכן כתב הש"ך ללמוד מכאן שמברכים שהחיינו רק על מצוה שאדם עושה אותה מזמן לזמן ויש לה זמן קבוע, וכדעת התוספות (סוכה מ"ו ע"ב) הרשב"א (בתשובה סימן קכ"ו) והר"ן (סוכה מ"ו ע"ב). אבל מצוה כמו תפילין ומזוזה שהחיינו לעשותם הוא כל יום, ורק לאותו אדם הזדמן שמקיים אותם פעם ראשונה – לא מברכים עליהם שהחיינו.

כך דעת הש"ך. וכן הסכימו הפרי חדש (יו"ד סי' כ"ח סק"ה), הפרי מגדים (שפ"ד שם סק"ה), מרן החיד"א בשו"ת ברכה (יו"ד סי' ר' סק"א) ועוד פוסקים (והובאו בכף החיים יו"ד סי' כ"ח אות ט"ו). והאריך בזה והביא דבריהם מורי ורבי הגאון רבי משה הלוי זצ"ל בספרו ברכת ה' (ח"ד פ"ב ס"ג) שנער המניח תפילין ביום שנעשה בר מצוה, לא יברך שהחיינו לפני שמניח. וכן הדין בכלה שטובלת פעם ראשונה לפני חופתה, לא תברך שהחיינו ואפילו שטובלת בפעם ראשונה.

עם זאת, כתבו האחרונים שכדאי שהחתן יצא ידי חובת ברכת שהחיינו על ידי דבר אחר. כל חתן בר מצוה מקבל טלית חדשה ומתעטף בה ביום בר המצוה שלו, וצריך לברך עליה שהחיינו, וברכה שהוא מברך על הטלית יכוון על כל המצוות כולן שהוא זוכה לעשות אותן בפעם הראשונה.

סדר קדימת הברכות "להתעטף" או "שהחיינו"

מרן השולחן ערוך (סי' כ"ב ס"א) כתב שאדם שקנה טלית ועשה בה ציצית מברך עליה שהחיינו, דלא גרע מבגד חדש. וכמו שבשאר בגדים חדשים אדם מברך, הוא הדין בטלית. והוסיף

הם היו רגילים להתפלל בערב שבת בפלג המנחה², והרמ"א מדבר על נער בר מצוה שחל יום הבר מצוה שלו ביום שבת קודש, אך מצד שני עדיין לא הגיעה שקיעת החמה ועדיין הוא לא נעשה בר מצוה. וכתב הרמ"א שבאמת אין להעלות אותו חזן בתפילת ערבית מפני שעדיין הוא לא נעשה בר מצוה (משנ"ב ס"ק ל"ג).

למדים אנחנו מכאן שרק להתפלל חזן הוא לא יכול, אבל כדי שהוא עצמו יתפלל תפילת ערבית, למרות שעדיין לא שקעה החמה – יכול להתפלל. וקל וחומר לנידון שלנו, שגם אם אותו אחד רוצה להחמיר לחשוש לדעת רבנו תם, מכל מקום הוא עצמו יכול להתפלל לפני זמן רבנו תם, וכל השאלה היא רק לענין לעלות חזן.

ערבית מוקדמת לחתן בר מצוה

דיברנו על תפילת ערבית מוקדמת, ונרחיב מעט בענין האם באמת ראוי שנער בר מצוה יתפלל תפילת ערבית מוקדמת בערב בר המצוה.

השאלה הזו מצויה הרבה ובפרט בימות הקיץ. לפעמים יש בר מצוה, וההורים לא רוצים להתפלל באולם, יש להם לחץ ובלגן, אין ישוב דעת וכדומה, ורוצים להתפלל תפילת ערבית קודם השקיעה, וכך מגיעים לאולם כשהם רגועים ובלי לחץ. ונשאלת השאלה האם הדבר הזה נכון על פי ההלכה.

הזכרנו את דברי הרמ"א, שמעיקר הדין מותר לנער בר מצוה להתפלל תפילת ערבית מוקדמת.

אבל צריך לדעת שעדיף שנער בר מצוה לא יתפלל מבעוד יום אלא רק אחר צאת הכוכבים.

כשהייתי נער קטן, קודם גיל בר מצוה, מרן הגר"ע יוסף היה מגיע כמעט כל שבוע-שבועיים לשיבתנו הקדושה ומוסר שם שיעור. לפעמים היה מוסר את השיעור בישיבה ולפעמים בכולל.

באותו זמן הייתי עדיין קודם גיל בר מצוה, והרב מסר שיעור בכולל.

לאחר שכולם יצאו מהשיעור, שאלתי את מר דודי הגאון הגדול רבי רחמים מאזוז שליט"א על מה הרב מסר שיעור. והוא ענה שהרב מסר בדין נער קטן שעדיין לא הגיע לגיל בר מצוה ורק הערב הוא נעשה בר מצוה, ובבוקר הנער הזה בירך ברכות

² באירופה שקיעת החמה בקיץ היא בערך בשעה עשר בלילה, ושם יום יום בקיץ מתפללים מנחה לפני פלג המנחה בערך בשעה שמונה בערב, ולאחר כעשרים וחמש דקות מתפללים ערבית לאחר שהגיע פלג המנחה. אבל השקיעה עצמה בעשר בלילה וצאת הכוכבים בשעה אחת עשרה.

התורה, אבל אז החיוב עליו היה רק מדרבנן, ויש פוסקים רבים כמו רש"י (ברכות מ"ח ע"א), הריטב"א והר"ן (קידושין ל"א ע"א. ועי' בר"ן במגילה י"ט ע"ב), הכסף משנה בדעת הרמב"ם (פ"ו מהלכות חמץ ומצה ה"י), שסוברים שכל מצות חינוך היא על האב בלבד, אבל הילד אינו מחויב כלל, ואם כן מה שבירך ברכות התורה אינו מועיל בערב, וכשמגיע הלילה הנער נכנס לעול תורה ומצוות, וכיצד יכול להתפלל ולברך ולומר דברי תורה בשעה שעוד לא אמר ברכות התורה³.

באמת זו בעיה, אבל יש פתרון. ידוע מה שמרן כתב בשולחן ערוך (סי' מ"ז ס"ז) ברכת אהבת עולם פוטרת ברכת התורה, אם למד מיד בלי הפסק.

ולכן אדם שלא בירך ברכות התורה בבוקר, שכח לומר ברכות השחר, ומיד התפלל תפילת שחרית. בתוך התפילה אנחנו אומרים את ברכת אהבת עולם, ואומר מרן שהברכה הזו פוטרת את ברכות התורה אם הוא למד תורה מיד בלי הפסק לאחר הברכה. ואם אדם נזכר לאחר התפילה שלא בירך ברכות התורה, אינו יכול לברך עכשיו ברכות התורה, מפני שיוצא ידי חובה בברכת אהבת עולם, שאומר שם והאר עינינו בתורתך, ומברכים שם על ענין התורה.

ולפי זה גם לענין ברכות התורה לנער בר מצוה, אם אדם יכול בברכת אהבת עולם לפטור את ברכות התורה, ומיד לאחר תפילת ערבית ידבר דברי תורה – יצא ידי חובת ברכות התורה והבעיה שלו נפתרה. וכך יעץ מרן הגר"ע יוסף בשיעור.

המעשה הזה היה כמה חודשים קודם בר המצוה שלי, ואמר לי דודי הגאון רבי רחמים שאזכור בליל בר המצוה לכוון בברכת אהבת עולם לצאת ידי חובת ברכות התורה.

³ כעין זה, פעם היה גר צדק שבא להתגייר, והוא גר צדק אמיתי שכל הזמן היה הולך ועוסק בתורה ובקי בפסוקים ובדברי תורה, וכשהגיע הזמן שהיה מוכן לטבילה לגירות, הגר הזה טבל. ודברי תורה היו שגורים על לשונו, ואמר לו מרן הגר"ע יוסף שלא יאמר שום דברי תורה לאחר שטובל. ואותו הגר לא הבין, הרי הוא בירך ברכות התורה בבוקר, הניח תפילין ועשה הכל כמו שצריך בבוקר, ומדוע יהיה אסור לו עכשיו לומר פסוקים?

אבל האמת שברכות התורה שבירך בבוקר לא הועילו לו לאחר הטבילה, כי בבוקר הוא עדיין לא היה מחויב, אבל כעת הוא מחויב בדבר והברכות אינן מועילות, ולכן הוא צריך קודם לברך ברכות התורה ורק לאחר מכן להמשיך לדבר בדברי תורה.

מענשו של זה. עד כאן לשון המדרש, והרמ"א בדרכי משה (סי' רכ"ה סק"א) מביא את הדברים הללו, וכך הוא גם פסק בשולחן ערוך (ס"ב).

וזה לשון הרמ"א: יש אומרים מי שנעשה בנו בר מצוה יברך ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם שפטרני מענשו של זה, וטוב לברך בלא שם ומלכות.

מה הכוונה ברוך שפטרני מענשו של זה? עד גיל בר מצוה אבי הבן היה נענש כשהיה הבן חוטא מפני שלא חנך אותו לתורה ומצוות, אבל כשגדל הילד ממילא הוא מחויב מצד עצמו להתחזק במצוות של ה' יתברך⁴.

הרמ"א כתב שמברכים את זה בלי שם ומלכות. ואמנם יש ראשונים שסוברים לברך ברכה זו בשם ומלכות (מהרי"ל הל' קרה"ת דף ס"ג ע"א בשם המרדכי), אבל המנהג למעשה כמו הרמ"א שמברכים ברכה זו בלי שם ומלכות, כך הסכמת האחרונים, וכך כותב הרב כף החיים (אות ט"ז). בהרבה מקומות ובפרט אצל הספרדים בכלל לא נהגו לברך ברכה זו, ועל כל פנים יש קהלות שנהגו לברך. ויאמרו ללא שם ומלכות.

זמן הברכה

ומתי מברכים? בפשטות נראה שמברך ביום שנעשה בר מצוה, וכך הם משמעות דברי הרמ"א, שמי שנעשה בנו בר מצוה יברך. אבל המשנה ברורה כותב (סק"ו) שעכשיו נהגו שלא לברך ברכת ברוך שפטרני עד זמן שיתפלל בציבור בתורת שליח ציבור [ויש הרבה נוהגים שביום הבר מצוה החתן עולה לתפילת ערבית], או כשהוא קורא בתורה בשבת ראשונה שאז נודע לרבים שהוא בר מצוה, ורק אז מברכים ברכת ברוך שפטרני מענשו של זה.

מתי לערוך את טקס העליה לתורה

ד. **שאלה:** כאשר תאריך הבר מצוה חל באמצע השבוע בימים שאין מוציאים ספר תורה, האם מקדימים את העליה לתורה קודם הבר מצוה, או מאחרים לימים שלאחר הבר מצוה? **תשובת הרב:** בשאלה הזו צריך ללכת לתלמיד חכם שיורה בה מפני שהענין מורכב. ונבאר:

בליל הבר מצוה, המתנתי עד שהתפללו תפילת ערבית, והיה שם באולם מורי ורבי הגאון רבי משה הלוי זצ"ל, ושלחתי חבר לשאול אותו אם אני יכול בינתיים לחזור על הדרשה. בזמנו כל הבחורים היו דורשים בעל פה, לא כמו היום שרבים דורשים מתוך הכתב, והדרשה היתה עמוקה מתוך תשובה של האיש מצליח, ושלחתי לשאול אותו האם אני יכול להרהר בדברי תורה מתוך הכתב או שאיני יכול. הלך החבר לשאול אותו, והרב אמר שבאמת אני יכול להרהר בדברי תורה מתוך הכתב. באמת ישבתי לחזור על הדרשה, ובתפילת ערבית בברכת אהבת עולם כיוונתי לצאת ידי חובת ברכות התורה, ואחר התפלה למדתי תיכף.

לאחר מכן ראיתי שכבר בשו"ת יביע אומר (ח"ג סי' כ"ז אות י' והלאה) מופיע הספק שמרן הגר"ע הסתפק האם מותר לנער בר מצוה לומר דברי תורה בלי ברכות השחר, אבל את העצה שהוא אמר בשיעור הוא לא כתב שם. רק בחלק ט' (סי' כ"ו אות ז') שיצא מקרוב הוא כותב את העצה הזו שיכוון לצאת ידי חובה בברכת אהבת עולם. (וכתב את זה גם במילואים לח"ג שם).

לסיכום: למרות שאותו נער בר מצוה יכול להתפלל תפילת ערבית קודם שקיעת החמה וכמו שמדויק מדברי הרמ"א בסימן נ"ג, מכל מקום למעשה ראוי שיתפלל רק לאחר צאת הכוכבים כדי שיפטור בברכת אהבת עולם גם את ברכות התורה, ואחר התפלה ילמד תיכף מעט.

ברכת "ברוך שפטרני"

ג. **שאלה:** מתי אבי חתן הבר מצוה מברך "ברוך שפטרני"?

תשובת הרב: ברכת ברוך שפטרני אינה מופיעה בגמרא, והמקור לברכה הוא מהמדרש רבה (פרשה סג אות יד), על הפסוק בפרשת תולדות "ויגדלו הנערים, ויהי עשיו איש יודע ציד איש שדה" (בראשית כ"ה כ"ז), ומדוע דוקא לאחר שגדלו? מפני שכשהיו קטנים עדיין לא הורגש הדבר.

וממשיל זאת רבי לוי במדרש להדס וצמח אחר שנקרא עץ לבונית, שהיו גדלים זה על גב זה, וכיון שהגדילו והפריחו זה ההדס נותן ריחו, וזה העץ לבונית נותן כוחו, דהיינו שהתחיל לדקור, וכשהיה קטן לא היו מרגישים את הקוצים שלו, והתחילו להרגיש רק לאחר שגדל. ואומר המדרש שכך גם היה עם יעקב ועשיו, כל שלש עשרה שנה יעקב ועשיו שניהם הולכים לבית הספר ושניהם באים מבית הספר, לאחר שלש עשרה שנה זה היה הולך לבתי מדרשות וזה היה הולך לבתי עבודה זרה. אמר רבי אלעזר, צריך האדם להיטפל בבנו עד גיל שלש עשרה שנה, מכאן ואילך צריך שיאמר ברוך שפטרני

⁴ אגב, הלבוש כותב פירוש הפוך. הוא כותב שעד עכשיו הבן היה נענש בעוון האב, ומכאן ואילך אין הבן נענש בעוון האב. וזה מסתדר עם דברי השפתי כהן, שהוא כותב בפרשת לך לך על הפסוק "לך לך... ומבית אביך", שהבן מברך על האב ברוך שפטרני מענשו של זה. והוא מצא את זה בפסוק שהקב"ה אומר לאברהם שילך מבית אביו, דהיינו שמעכשיו אתה פטור מהעונש שלו.

לתורה ליום שני כדי שכבר יתחיל להניח תפילין, וימשיך מכאן והלאה גם ביום הבר מצוה ולאחר מכן⁵.

זמן חיוב קטן בתפילין

ה. **שאלה:** כמה זמן קודם הבר מצוה צריך להניח תפילין?

תשובת הרב: כתב מרן (סי' ל"ז ס"ג): קטן היודע לשמור תפילין, חייב אביו לחנכו ולקנות לו תפילין.

ואמנם הרמ"א חולק, כי זה דוקא על קטן בן שלש עשרה שנה ויום אחד, וכן נהגו ואין לשנות. כלומר אין להניח תפילין קודם גיל בר מצוה.

בשולחן גבוה (סי' ל"ז סק"ה) העיר על דבריו, וכתב שבסלוניקי ראה שכולם מניחים תפילין לילדים שלהם שנה או שנתיים קודם גיל בר מצוה, אבל כאן בירושלים אני רואה שלא מניחים תפילין קודם גיל בר מצוה, והוא תמה על זה כיצד יתכן שעושים כדעת הרמ"א ולא כדעת מרן שצריך להניח קודם לכן. ויש עוד פוסקים שכתבו שנהגו להמתין עד גיל שלש עשרה שנה, שאז עולה לתורה ומניח תפילין ולא מניחים תפילין קודם לכן.

אבל מרן הגר"ע יוסף (בשו"ת יחו"ד ח"ב סי' ד') העיר על זה וסובר שיש להרגיל את הילדים שיניחו תפילין גם לפני גיל בר מצוה. ומכל מקום צריך לראות שהילד הזה שומר על התפילין שלו בקדושה ובגוף נקי, נוהג איתם בכבוד ראש ובלא צחוק וקלות ראש וכדומה. אם באמת רואים ילד שחכמת אדם תאיר פניו והוא נקי ומסודר, אז יש להניח את התפילין עוד קודם לכן. אך אם אינו יודע לשמור כראוי על התפילין, אז ימתינו ויתנו לו רק כשמגיע לגיל בר מצוה.

(ועי' למרן ראש הישיבה שליט"א בשו"ת מקור נאמן).

הקדמת ודחיית טקס הבר מצוה

ו. **שאלה:** האם יש מצוה לעשות את מסיבת בר המצוה ביום כניסתו של הנער לעול מצוות, או שאפשר להקדים ולאחר לפי התאריך שנוח למשפחה?

⁵ בקהילה שלנו בראשון לציון היא יש סוגים רבים של יהודים, וכאשר עולה חתן בר מצוה אני שואל אותו באיזה יום הוא עלה לתורה, ואחר כך אני ממשיך ושואל אותו אם למחרת הוא גם הניח תפילין. יש כאלה שאומרים שהוא אכן הניח, ואז אנחנו משבחים אותו קבל עם ועדה ועושים להם כבוד. אבל יש כאלה שאומרים לי שלא הניחו, ואני שואל אותו אם עשו לו יום הולדת או בר מצוה... וכאשר הוא עונה שעשו לו בר מצוה אני אומר לו שאם הוא בטוח - עליו מעכשיו להניח כל יום. הרבה פעמים משפט אחד כזה מחזק אותם וברוך ה', כשאני פוגש אותם כבר מצוה של אחים שלהם, הם באים אלי ואומרים שבזכות המשפט שאמרת להם אז, הם כעת מניחים תפילין באופן קבוע.

כל כך חשובה מילה אחת שאדם אומר לחזק את הציבור, זרוק מילה ותזרע, ואי אפשר לדעת מה הדבר הטוב שיצא מהמילה הזו.

דבר ראשון זה תלוי בסוג המשפחה, האם היא דתית או לא כל כך. אם מדובר במשפחה דתית שאין ספק שנער הבר מצוה יניח תפילין בזמן, בין אם יהיה לו טקס של עליה לתורה ובין אם לא, עדיף לעשות את טקס העליה לתורה לאחר מועד הבר מצוה. מפני שאם נעשה את הטקס לפני בר המצוה, יש מחלוקת בפוסקים.

מבואר בגמרא (מגילה כ"ג ע"א) שהכל עולים למנין שבעה, אפילו אשה ואפילו קטן. הגמרא כאן מדברת לענין מנין שבעה, שילד קטן יכול לעלות ביום שבת לתורה ולהיות אחד מן העולים,

ונחלקו הפוסקים האם גם בימים שיש רק שלשה עולים וכמו בשני וחמישי, האם גם אז אפשר להעלות ילד קטן או לא?

יש בזה מחלוקת גדולה. מהרמב"ם (פי"ב מהלכות תפלה ה"טז) משמע להקל. וכך כתבו הרבה פוסקים בדעתו. ויש שהבינו מדבריו להחמיר. ונחלקו בזה הראשונים. המגן אברהם (סי' רפ"ב) ועוד פוסקים הבינו מדברי הגמרא לאסור בזה. כך גם דעת רבנו האר"י ז"ל בשער הכוונות (דף ע"ג ע"ב), שדוקא בשבת קודש קטן יכול לעלות למנין העולים לספר תורה, אבל בחול אינו יכול. ולעומתם הרבה פוסקים סוברים להקל, ודעתם שעולה גם למנין שלשה.

ומרן הגר"ע יוסף דן בזה בשו"ת יחווה דעת (ח"ב סי' ט"ו) והעלה שאפשר לסמוך על המקילים שקטן עולה לתורה גם למנין שלוש.

וכך העיקר להלכה. מכל מקום צריך לראות האם הנער בא ממשפחה חרדית או לא. אם אנחנו רואים שהנער בא ממשפחה חרדית, ולמשל תאריך הבר מצוה הוא ביום שלישי, ואם נדחה את הטקס ליום חמישי אין לנו חשש שהילד לא יניח תפילין בימים שלישי ורביעי, כי הוא יודע שצריך להניח תפילין בלי קשר לטקס העליה לתורה. ולכן במצב כזה טוב לדחות את הטקס ליום חמישי שאז יכול לעלות לתורה לכולי עלמא. אך אם נקדים את הטקס ליום שני, אנחנו נכנסים למחלוקת האם החתן יכול לעלות לתורה או לא.

אבל אם הנער בא ממשפחה שאינה חזקה כל כך, והוא יניח תפילין רק מהיום שעלה לתורה, אם נעשה את העליה לתורה ביום חמישי, יש חשש סביר שהנער לא יניח תפילין כמה ימים, כי הוא עדיין לא עלה לתורה והוא חושב שרק משעת העליה לתורה צריך להניח תפילין, ולכן במצב שכזה נקדים את העליה

סופה בלי להפריע לו כלל ועיקר. (וכפי הידוע לי כך ההנהגה בתלמודי התורה של המוסדות שלנו בכל רחבי הארץ).

מרן ראש הישיבה כתב על כך שיש בזה משום עלבונה של תורה. לאחר שנים הוא כתב שהוא ראה בספר פניני רבנו קהילות יעקב, שהסטייפלר ע"ה לא היה מרשה שיפריעו בשירה באמצע דרשת הבר מצוה כנהוג, כיון שיכול לומר את הדרשה כראוי וטרח על זה, ואין זה כבוד התורה להפריע ולהפסיק באמצע דברי תורה, למרות שעושים כן לתועלת כדי שלא לבייש.

והוסיף מרן ראש הישיבה שכך ראה גם בשם האדמו"ר מליובאוויטש, ושני הנביאים מתנבאים בסגנון אחד. מצד אחד הסטייפלר ומצד שני האדמו"ר מליובאוויטש, שניהם כותבים שיש לתת לנער הבר מצוה לדרוש את דרשת הבר מצוה בשלימותה.

כיצד למנות השנים לבר מצוה בילד שנולד פג

ז. **שאלה:** תינוק פג שנולד בחודש כסלו ושהה באינקובטור חודש ימים עד חודש טבת, מתי מתחייב במצוות ולשמש כשליח ציבור, האם בתאריך שנולד או בתאריך שיצא לאויר העולם?

תשובת הרב: מרן הגר"ע יוסף דן בנושא אחר בשו"ת יביע אומר (ח"ט חיו"ד סי' ל"ז), ובתוך דבריו כתב שלפי דברי הרופאים, על ידי שנותנים את התינוק באינקובטור, עם החום שבאינקובטור משלימים את כל הפעולות שנעשות ברחם להשלמת הוולד, נראה שכל עוד שלא יצא מהאינקובטור לאויר עולם, זה נחשב כמו הריון ארוך, ולפי זה יוצא לנו שיש למנות את התאריך של הבר מצוה מיום שיצא מהאינקובטור, כי זה בעצם תאריך לידתו.

במהדורא החדשה בשו"ת יביע אומר, נוספה הערה חדשה מכתב ידו של מרן הגר"ע יוסף, וכתב שלענין בר מצוה נראה שיש להניח תפילין מיום צאתו מרחם אמו לחומרא ויכול לברך מדין חינוך, אבל להשלימו לעשרה, צריך להמתין עד שיגיע ליום צאתו מהאינקובטור.

יש אומרים שעצם זה שיצא לאויר העולם זה נחשב כנולד, ואמנם היה צריך לחיזוק בשביל ההתפתחות שלו, ובשביל החיזוק הזה שמו אותו באינקובטור, אבל למעשה תאריך הלידה שלו הוא ביום שבו יצא מרחם אמו.

ולפי זה אם נולד לדוגמא בראש חודש כסלו, יניח תפילין כבר בראש חודש כסלו.

וכן חתן בר מצוה שמתבייש קצת לדרוש בבר מצוה, האם יש להתאמץ לדרוש?

תשובת הרב: המקור לסעודה הזו הוא מהגמרא במסכת קידושין (דף ל"א ע"א) שאמר רב יוסף שכאשר שמע מה שאמר רבי חנינא שגדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה, כל מי שהיה בא ואומר לי שאין הלכה כרבי יהודה וגם הסומא חייב במצוות, באותו היום אני חוגג ועושה יומא טבא לרבנן, ואם כן כמובן שיש להיזהר בדבר הזה ולעשות סעודת בר מצוה.

ואכן כתב בבאר היטב (סי' רכ"ה סק"ד) בשם הילקוט חדש (סי' כ"ט), שמצוה על האדם לעשות סעודה ביום שנעשה בנו בר מצוה כיום שנכנס לחופה. דהיינו ממש לחגוג ולעשות אירוע גדול באולם. ואל תאמר זה הוצאות מיותרות, אלא הבאר היטב אומר שצריך לעשות את זה כיום שנכנס לחופה.

המגן אברהם (סי' רכ"ה סק"ד) הביא דברי הילקוט חדש, וכתב שמשמע שצריך לעשות את הסעודה ביום שנכנס לשנת הארבע עשרה. וזאת אומרת שיש להקפיד על התאריך, שבאותו היום שאדם זוכה להיכנס לנועם עול תורה ומצוות, באותו היום יעשה את הסעודה, לא יקדים ולא יאחר.

אבל לפי דברי מהרש"ל (בספרו ים של שלמה פ"ז דב"ק סי' ל"ז) שכתב שאם הנער דורש בסעודה, הסעודה נחשבת לסעודת מצוה. לפי דבריו יוצא שאותו היום נחשב לסעודת מצוה אפילו אם הנער לא דורש.

אם יש להקפיד שהחתן ידרוש

וכאן אנחנו מגיעים לשאלה השניה, שאם זה באותו היום, והוא אינו רוצה לדרוש, הוא מתרגש וקשה לו, אם חוגגים לו את האירוע ביום שנכנס לגיל הבר מצוה זה נחשב סעודת מצוה ואין צריך להקפיד כל כך שידרוש. אך אם האירוע מתקיים ביום אחר, החתן בר מצוה ידרוש בסעודה. וכמו שכתב מהרש"ל, על מנת שתהיה סעודת מצוה.

לכבד את דרשת הבר מצוה

חשוב לשים לב שכשהחתן דורש שלא להפריע לו (ובפרט בזמננו אם החתן קורא מתוך הכתב). היום זה בסך הכל כמה שורות של קריאה, ולא קשה בכלל לחכות כמה דקות ולשבת בשקט. זה לא כמו פעם, שהיו דורשים דרשה ארוכה ומפולפלת. היום, גם שקוראים מתוך הכתב עם כל זה מפריעים לחתן עם שטויות והבלים.

מרן ראש הישיבה שנים רבות מעורר על זה, ואצלנו מקפידים בתלמוד תורה איש מצליח בבני ברק שלא מפריעים לחתן באמצע הדרשה. החתן דורש את כל הדרשה מתחילתה ועד

ואומר הרב שיניח תפילין ויברך עליהם, וכמו שאמרנו קודם שגם ילד קטן שהגיע לגיל חינוך ויודע לשמור תפילין בטהרה, כתב מרן על פי הגמרא שיכול וצריך להניח תפילין, ולכן אין בעיה שיניח תפילין. אבל לצרף אותו למנין זו בעיה, כי יתכן שדנים אותו לגיל שלש עשרה רק לאחר שיצא מהאינקובטור, שאז למעשה נחשב שהסתיים ההריון.

אמנם יש סוברים להקל בזה לגמרי, ומיום שיצא מרחם אמו דנים אותו כנולד בין להקל ובין להחמיר, ודעת מרן הגר"ע יוסף אינה כן, ולדעתו הולכים כאן לחומרא וכאן לחומרא. (וע"ע בספר חשוקי חמד פסחים מ"ב ע"א, בשם הגרי"ש אלישיב).

חשוב לשים לב לדבר הזה, כי רוב האנשים זוכרים את היום שהילד יצא מהאינקובטור לכל היותר חודש-חודשיים, ולאחר מכן אם תשאל את האבא באיזה יום הילד שלו יצא, הוא יאמר לך שהילד היה שם בערך חודש. אבל צריך לדעת שלא נכון לדעת "בערך", אלא צריך לדעת את התאריך המדויק כדי שנדע מתי בדיוק הילד נכנס לעול המצוות לפי כל הדעות.

מסיבת בת מצוה

ת. שאלה: האם יש מצוה לערוך מסיבת בת מצוה או שעדיף להימנע?

תשובת הרב: בעבר הדבר לא היה נהוג כל כך, אבל היום כן נוהגים בזה, ונאמר מה הנכון להלכה.

הרב בן איש חי (פרשת ראה סי"ז) כתב שאף על פי שלא נהגו לעשות סעודה לנערה ביום היכנסה לגיל מצוות, מכל מקום ראוי שתלבש בגדי שבת ותהיה שמחה באותו היום על שזכתה להיכנס לעול המצוות.

מהלשון שלו ש"אף על פי שלא נהגו", משמע שדעתו היתה נוחה יותר אם אכן כן היו נוהגים לעשות מסיבת בת מצוה. ובאמת אין טעם שלא לעשות. כי הרי מה הסיבה שעושים סעודה לנער בר מצוה? אמרנו שזה ממה שמבואר בגמרא במסכת קידושין (דף ל"א ע"א) שמתחילה רב יוסף היה עושה יומא טבא לרבנן על כל מי שאמר לו שהלכה כרבי יהודה שסומא פטור מן המצוות, כי הוא היה סומא ואף על פי כן היה מקיים את המצוות, וממילא הוא עושה אפילו שאינו חייב וזו מעלה גדולה, אבל עכשיו שהוא שמע את דברי רבי חנינא שגדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה, אדרבה, מי שהיה אומר לו שאין הלכה כרבי יהודה, הוא היה עושה יומא טבא לרבנן.

מכאן משמע שאפילו שבאותו היום לא נכנס לעול המצוות, אלא רק סיפרו לו והשמיע לו שהוא חייב וכך הלכה, אפילו על

דבר כזה הוא היה עושה סעודה, קל וחומר למי שביום הזה באמת זכה ונעשה מחויב במצוות צריך לעשות מסיבת הודיה לקב"ה. וכפי שאמרנו קודם מכאן למד מהרש"ל שמצוה גדולה לעשות את הסעודה הזו, והביאו דבריו המגן אברהם (סי' רכ"ה סק"ד) והאחרונים. והוא הדין לבנות. וכמובן שצריך להזהר שהכל יהיה על פי כל כללי הצניעות.

וכך כתב מרן הגר"ע יוסף (חזו"ע ברכות עמ' תל"ו), והוסיף את דברי רבי אברהם מוסאפיה (בנו של רבי חיים מוסאפיה שהיה חכם קדמון. והובא בשו"ת יין הטוב סימן ו'), שכתב בתשובה מפורש שנערה שעושה סעודת מצוה ביום שנכנסת למצוות, נראה שסעודת מצוה היא כמו בנער שמלאו לו שלש עשרה שנה, כי מה ההבדל בין זה לזה, וכן נוהגים בערי צרפת בשאר עיירות, לעשות יום שמחה וסעודת מצוה לבן שנעשה בר מצוה, וכן לבת שנעשית בת מצוה, ומנהג נכון הוא. ונפקא מינה שאם קוראים לו להשתתף בסעודה הזו חייב ללכת.

אמנם יש כמה מחכמי האשכנזים בדור האחרון שסברו אחרת. אבל דעת כמה פוסקים ומרן הגר"ע יוסף שאין בזה חשש. והיום הדבר התפשט הרבה, ועושים את זה ברוב עם. וכמובן שמדובר על הנשים בלבד שמשתתפות בסעודה הזו, או לאנשים הקרובים ביותר כמו אביה וכדומה. (וע"ע בשו"ת חקרי הלכה ס"ס ה').

וכמובן שהכל צריך להתקיים בצורה נכונה וצנועה. חשוב להחדיר בבת את החשיבות של התורה והמצוות שהיא זוכה להיכנס אליהם. היום לצערנו גם אצל הבנות יש נסיונות לא פשוטים בכלל. לא כמו שהיה בדורות עברו שכל כבודה בת מלך פנימה, אלא לצערנו הרב כולם בחוץ, וחשוב לחסן ולחזק אותן בדבר הזה.⁶

ולכן חוגגים "בת מצוה" ברוב פאר והדר, ואין בדבר הזה חשש כלל.

⁶ יש ספר נפלא בשם "ואת עלית" של הרבנית רבקה כהן מצפת, אשתו של הגאון הגדול הרב רפאל כהן שליט"א. זה ספר מדהים, והוא מתנה מאד טובה לבת מצוה. שם היא מדברת על מידות טובות, צניעות, חשיבות קיום המצוות, מאמרים וסיפורים בנושאים הללו ועוד. זה ספר מאד מאד מחזק. כי בדור שלנו חשוב מאד שנערו הבת מצוה יבינו עד כמה החשיבות שלהן שהן זוכות להיכנס לעול תורה ומצוות.

עלייה לתורה לחתן בר מצוה שאינו שומר שבת

ט. שאלה: חתן בר מצוה שבא לבית הכנסת בשבת וניכר שכל משפחתו אינם שומרים שבת, כיצד אנחנו אמורים לנהוג לגבי עלייתו לתורה?

תשובת הרב: נאמר בקצרה. אדם שאינו שומר שבת אינו יכול לעלות למנין שבעה. ובאמת נער קטן שחגג רק לפני כמה ימים בר מצוה, יתכן שמעולם לא חילל שבת בפרהסיא, ויתכן שאפשר להעלות אותו למנין שבעה. אבל אני משתדל שלא להעלות אותו למנין שבעה אלא רק למוסיף וכדומה.

ומה אם אותו נער הכין לקרוא בתורה קטע מסויים? גם בזה אין בעיה, כי אפשר להעלות אותו לתורה לקרוא את הקטע הזה, ולאחר מכן כשמעלים אדם אחר לעלייה הבאה חוזרים על אותו קטע שהנער הזה קרא והכל בסדר.

אבל כאשר אותו אחד כהן והוא הכין את עליית ראשון יש בעיה. בדרך כלל גם אם הוא כהן או לוי אנחנו לא מעלים אותו לעלייה הזו, אבל אם הכין לקרוא בתורה דוקא את עליית כהן, יש בעיה. ובמצבים שכאלה שפשוט אין ברירה, אפשר לשים

כהן אחר שעומד מאחוריו ש"יעזור" לו לברך, הוא מברך יחד עם הילד בקול רם, וכך כל הציבור שומעים גם את הברכה של הכהן ששומר שבת שעוזר לו לברך את הברכה, גם את הברכה הראשונה וגם את האחרונה וזה בסדר.

אם אי אפשר שהכהן יעזור לו לברך, צריך שהכהן יעמוד מאחוריו, לא יברך ורק יקרא את הפסוקים יחד אתו בלחש. כי אחרת אי אפשר להעלות אחר כך לוי וכו' בשעה שזה הכהן אינו שומר שבת ותורה ומצוות.

תמיד כדאי להינצל מהבעיה הזו ולסכם מראש שהוא לא יעלה כהן אלא עלייה אחרת. ועצם זה שהוא עולה לתורה בעליות הבאות – אין בזה כל חשש, כיון שיש שבעה עולים בלעדיו והוא רק מוסיף.

ברוך ה' לעולם אמן ואמן.

השיעור נמסר ביום ראשון י"ח חשוון תשפ"ב

כמידי יום ראשון בשעה 12 בצהריים בערוץ "קול ברמה"

מידי יום מוסר הרב שליט"א שיעור בגמרא בדף היומי,

השיעור מופץ בתפוצה רחבה מאד, ומאזינים וצופים בו רבבות יהודים בכל רחבי תבל.

ניתן להקדיש את זכות השיעורים להצלחה ולישועה, לעילוי נשמת, לרפואה וכדומה.

ניתן גם לערוך פדיון נפש.

צרו קשר בפל' 052-7108693 או בדוא"ל המערכת.

הרב שליט"א מוסר שיעורים בהלכה בקביעות בעיר ראשון לציון

בימים ראשון שני ושלישי, בבתי הכנסת "באר מים חיים", ו"מורשת כהנים". מומלץ להצטרף.

העלון מוקדש לע"נ הילד הטהור שלא טעם טעם חטא מאיר ישראל עשור ז"ל

בית ההוראה פתוח 24 שעות ביממה, בטלפון: 03-5500228

העלון יוצא לאור בחסות א. משכנתאות – יעוץ המשכנתא הטוב ביותר בארץ

לפרטים: 054-8444095

להצלחת: קובי חיון, אריאל פלר, יוסי דהמן, אליהו חן, רמי יצחקיאן, ויוסי ברנס הי"ו

עורכים: הרב שלמה נחום, הרב יצחק מאזוז

ניתן להצטרף לאלפים המקבלים את העלון במייל,

וכן ליצור קשר בדוא"ל - A025606532@gmail.com

ניתן להאזין לשיעור זה ולשאר שיעורי מורנו הרב שליט"א

בקו "תורת חיים" 02-5606532

וכן במערכת "קול הלשון"